

«Չվարթոնց»

(ճարտարապետական հուշարձան)

Հայաստանը, որպես հնագույն քաղաքակրթության բաղկացուցիչ մաս, հայտնի է վաղագույն ժամանակներից:

Մ.թ.ա. IV-II դարերում հայաբնակ շրջանները բաժանված էին երեք խոշոր վարչական միավորի՝ Փոքր Հայք, Ծովք և Մեծ Հայք, որոնք արդեն Ք.ա. II դարում դարձան անկախ պետություններ: Դրանց մեջ ամենից գորեղը Մեծ Հայքի պետությունն էր, որտեղ Ք.ա II դարից մինչև Ք.հ V դարը նախ թագավորում էին Արտաշեսյանները, ապա Արշակունիները:

Մեծ Հայքը բաղկացած էր 15 «աշխարհներից», որոնք բոլորը միասին ունեին 191 գավառ: Այդ «աշխարհներն» էին. Տայք, Բարձր Հայք, Չորրորդ Հայք, Աղձնիք, Կորճայք, Մոկք, Պարսկահայք, Փայտակարան, Արցախ, Ուտիք, Սյունիք, Գուգարք, Տուրուբերան, Վասպուրական և Այրարատ, որը ամենահայտնի «աշխարհն» էր՝ որպես քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային կյանքի կենտրոն:

Նոր և նորագույն ժամանակներում պատմական Հայաստանի տարածքը բաժանված էր արևմտյան և արևելյան հատվածների, որոնք ընդգրկված էին Օսմանյան Թուրքիայի և Իրանի (1828 թվականից Ռուսաստանի) կազմում:

Խորհրդային տարիներին Հայաստանի տարածքը բաժանված էր 37 շրջանների:

Հայաստանի Հանրապետության ներկա վարչատարածքային բաժանումը՝ 10 մարզ և Երևան քաղաքը ձևավորվել է համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին» և «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» օրենքների:

ԼԵՌՆԱԳԱԳԱԹՆԵՐԸ

Հայաստանը լեռնային երկիր է: Տարածքի 76.5%-ը գտնվում է ծովի մակերևույթից 1 000-2 500 մ բարձրության վրա: Լեռնաշղթաները զբաղեցնում են մոտ 14 հազ. կմ² տարածք կամ երկրի ընդհանուր մակերեսի 47.0%-ը: Բարձրավանդակները կազմում են երկրի մակերեսի ավելի քան 1/3-ը (11 հազ. կմ²):

Հայաստանի տարածքը յուրահատուկ երկրաբանական թանգարան է: Այստեղ կարելի է գտնել երկրակեղևում առկա համարյա բոլոր ապարները: Հայաստանի ընդերքը հարուստ է բազմազան օգտակար հանածոներով: Հրաբխային ժայթքումների հետևանքով գոյացել է բնական շինանյութերի՝ տուֆի, բազալտի, անդեզիտի, պեռլիտի և շինարարությունում օգտագործվող այլ հանքանյութերի մեծ պաշար:

Անվանումը	Տեղանքը	Բարձրությունը ծովի մակերևույթից, մ
Արագած	Արագածի լեռնազանգված	4 090
Կապուտջուղ	Զանգեզուրի լեռնաշղթա	3 906
Աժդահակ	Գեղամա լեռնաշղթա	3 598
Սայխակասար	Գեղամա լեռնաշղթա	3 555
Իշխանասար	Ղարաբաղի բարձրավանդակ	3 552
Վարդենիս	Վարդենիսի լեռնաշղթա	3 522
Արամասար	Բարգուշատի լեռնաշղթա	3 392
Բաղացսար	Մեղրու լեռնաշղթա	3 250
Խուստուփ	Խուստուփ-Կատարի լեռնաշղթա	3 214
Լեզի	Զավախքի լեռնաշղթա	3 157
Գոզի	Վայքի լեռնաշղթա	3 113
Թեժ լեռ	Փամբակի լեռնաշղթա	3 101
Մեծ Եղնախաղ	Եղնախաղի լեռնաշղթա	3 042
Բովաքար	Հալաբի լեռնաշղթա	3 016
Միափոր	Միափորի լեռնաշղթա	2 993
Ուրասար	Բազումի լեռնաշղթա	2 993
Քաշաթաղ	Սևանի լեռնաշղթա	2 901
Արայի լեռ	Արայի լեռնազանգված	2 577

ԽՈՇՈՐ ԳԵՏԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԻԴՐՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ¹

Անվանումը	Երկարությունը ՀՀ սահմաններում, կմ	Միջին թեքությունը, %	Ջրհավաք ավազանի մակերեսը, կմ ²	Միջին տարեկան ելքը, մ ³ /վրկ	Միջին տարեկան հոսքը, մլրդ.մ ³
Արաքս ²	192	-	22 100	80.1	2.53
Ախուրյան	186	5.7	9 650	14.3	0.45
Դեբեդ	154	11.0	3 790	23.8	0.75
Հրազդան	141	7.6	2 560	7.97	0.25
Որոտան	111	21.0	2 000	18.1	0.57
Արփա	92	24.0	2 080	19.6	0.62
Քասախ	89	29.0	1 480	4.02	0.13
Փամբակ	84	13.0	1 370	9.33	0.29
Աղստև	81	31.0	1 730	8.58	0.27
Չորագետ	67	22.0	1 460	10.4	0.33
Գետիկ	58	29.0	586	2.38	0.08
Վեդի	58	33.0	633	2.10	0.07

¹Տրամադրվել է «Հիդրոոլեռնութաբանության և մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից: Այն գետերի համար, որոնք դուրս են գալիս հանրապետության սահմաններից, տվյալները բերված են հանրապետության սահմանների մասով:

² Ըստ Հայկական ՍՍՀ ջրագրությունը, ՀՀ ԳԱԱ, 1981թ., էջ 108

Անվանումը	Երկարությունը ՀՀ սահմաններում, կմ	Միջին թեքու- թյունը, %	Ջրհավաք ավազանի մակերեսը, կմ ²	Միջին տարեկան ելքը, մ ³ /վրկ	Միջին տարեկան հոսքը, մլրդ.մ ³
Արգիճի	51	12.0	384	5.24	0.17
Գավառագետ	50	25.0	480	3.91	0.12
Մասրիկ	45	22.0	685	4.14	0.13
Ողջի	43	68.0	788	9.36	0.30
Ազատ	40	31.0	572	3.63	0.11
Մեղրի	36	63.0	336	3.53	0.11

ԼՃԵՐԸ

միջին տարեկան ցուցանիշներ

Անվանումը	Մակարդակի նիշ, մ	Ծավալը	Հայելու մակերեսը, կմ ²
Սևան (2019)	1 900.57	38.266 կմ ³	1 279.18
Սև	2 666	9 մլն. մ ³	2.0
Ակնա	3 032	3.91 մլն.մ ³	0.8
Քարի	3 190	357 հազ. մ ³	0.3
Այդր	860	310 հազ. մ ³	0.03
Կապուտան	3 286	40.2 հազ. մ ³	0.1

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ՋՐԱՄԲԱՐՆԵՐԻ ԾԱՎԱԼՆԵՐԸ ԵՎ ՋՐԻ ՀԱՅԵԼՈՒ ՄԱԿԵՐԵՍՆԵՐԸ

Անվանումը	Ծավալը, մլն. մ ³	Հայելու մակերեսը, հա	Լցվածությունը ¹ տարեկան, մլն. մ ³
Ախուրյան	525.0	4 180	194
Սպանդարյան	257.0	1 025	•
Թոլորս	96.0	480	•
Ապարան	91.0	735	14.2
Ազատ	70.0	285	9.37
Ջողագ	45.0	230	•
Հեր-Հեր	26.0	115	•
Կեչուտ	25.0	135	•
Կառնուտ	24.7	234	•
Մարմարիկ	24.2	120	2.15
Գեղի	15.0	35	•
Շամբ	13.6	112	•
Հախում	12.0	83	•
Մանթաշ	8.2	76.4	•
Թավշուտ	6.0	60	•
Սևաբերդ	6.0	45	•
Ախպարա	5.6	170	•
Հալավար	5.5	38	•
Մեծավան	5.4	330	•
Տավուշ	5.3	40	•
Արփի	105.0	450	7.00
Վարդաքար	5.0	86	•
Սառնաղբյուր	4.9	56	•
Երևանյան	4.8	95	•
Ակնալիճ	3.9	53	•
Դավիթ Բեկ	2.5	14	•
Արծվաշեն	2.0	26	•
Գեղարդալիճ	1.5	25	•
Քարահունջ	1.3	18.3	•
Ծիլքար	1.2	26	•
Հացաշեն	1.1	37	•

¹ “.” - ով նշված ջրամբարներում 2019թ. ծավալի/լցվածության մշտադիտարկում չի կատարվել: